

УДК 373.5.017.4:172.15

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-45>**Ольга КАЛИМАНОВА,**
*orcid.org/0000-0003-2059-921X**аспірант кафедри педагогіки
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
учитель-методист
Спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов № 220
(Київ, Україна) kalimanovi.olga@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНЯ В РОБОТІ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

У статті розглядається позакласна робота у школі як дієвий чинник у становленні національної ідентичності індивіда, адже у наш час, в умовах тотальної глобалізації суспільства, проблема збереження національної ідентичності стала першорядною в усьому світі, а в Україні вона загострилася з огляду на військові дії на сході країни.

Саме тому на перший план у роботі класного керівника виноситься громадянське виховання, що спрямовується на розвиток патріотизму, національної самосвідомості, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, моральності, культури поведінки особистості.

Автор статті наголошує, що, незважаючи на те, що питання національної ідентичності висвітлюється в роботах філософів, психологів, педагогів, вивчення його на терені педагогіки залишається децю фрагментарним. Педагоги потребують практичних порад щодо організації позакласної діяльності.

У статті запропоновано практичну модель організації позакласної роботи, в основу якої покладено вінок як народно-пісенний символ. Квіти у ньому – це учні, які зібралися в коло і тримаються міцно разом, адже в народі вважали: якщо вінок розвився – чекай біди. Стрічки символізують напрямки діяльності учителя і учнів. Кожної колір символічний: помаранчевий – «Я і вічні цінності», блакитний – «Я – мандрівник», фіолетовий – «Я і творчість», малиновий – «Я – читач», червоний – «Я – законотворчий громадянин України», зелений – «Я – частина природи», коричневий – «Я і моє здоров'я», жовтий – «Я – хазяїн», синій – «Я – лідер», салатовий – індивідуальна робота з учнями і батьками.

У роботі надано приклади методів і прийомів (у тому числі інтерактивних), які допомагають досягти поставленої виховної мети, а також запропоновано теми виховних заходів, спрямованих на становлення національної ідентичності учня, патріота і громадянина.

У статті доведено, що запропонована виховна модель спрямована на формування національної ідентичності особистості, яку складають моральна, політична та правова культура, почуття власної гідності, внутрішньої свободи і водночас вболівання за суспільні ідеали, за пріоритети держави, благо свого народу і його дружні взаємини у світовому співтоваристві.

Ключові слова: національна ідентичність, позакласна робота, громадянське виховання, виховна модель.

Olga KALIMANOVA,
*orcid.org/0000-0003-2059-921X**Graduate Student at the Department of Pedagogy
National Pedagogical Dragomanov University,
Teacher-Methodologist of a Specialized School with in-depth Study of Foreign Languages № 220
(Kyiv, Ukraine) kalimanovi.olga@gmail.com*

FORMATION OF THE NATIONAL IDENTITY OF THE STUDENT IN WORK OF THE CLASS TEACHER

The article considers extracurricular activities at school as an effective factor in the formation of national identity of the individual, because in our time, in the globalization of society, the problem of preserving national identity has become paramount worldwide, and in Ukraine it has worsened due to hostilities in the east.

That is why in the forefront of the work of the class teacher is civic education, aimed at the development of patriotism, national identity, political culture, caring for nature, morality, culture of personal behavior.

The author of the article emphasizes that, despite the fact that the issue of national identity is covered in the works of philosophers, psychologists, teachers, its study in the field of pedagogy remains somewhat fragmentary. Teachers need practical advice on organizing extracurricular activities.

The article proposes a practical model of organization of extracurricular activities, which is based on a wreath as a folk song symbol. The flowers in it are students who have gathered in a circle and hold fast together, because the people

believed that if the wreath developed – wait for trouble. The ribbons symbolize the activities of teachers and students. Each color is symbolic: orange – "I and eternal values", blue – "I am a traveler", purple – "I and creativity", crimson – "I am a reader", red – "I am a law-abiding citizen of Ukraine", green – "I am a part of nature", brown – "Me and my health", yellow – "I am the owner", blue – "I am the leader", light green – individual work with students and parents.

The paper provides examples of methods and techniques (including interactive) that help achieve the educational goal, as well as suggests topics of educational activities aimed at establishing the national identity of the student, patriot and citizen.

The article proves that the proposed educational model is aimed at forming a national identity, which consists of moral, political and legal culture, self-esteem, inner freedom and at the same time admiration for social ideals, priorities of the state, the welfare of its people and its friendly relations in the world community.

Key words: national identity, extracurricular activities, civic education, educational model.

Постановка проблеми. «Життя не жде: воно кличе нас до роботи. І доля, щастя нашого народу залежить від того, як ми переведемо в життя дороге, велике гасло: вільна національна школа для виховання вільної, свідомої, дужої нації», – стверджує Софія Русова. (Русова, 1996: 297). У наш час, в умовах тотальної глобалізації суспільства, проблема збереження національної ідентичності стала першорядною в усьому світі. В Україні вона загострюється з огляду на військові дії на сході країни і анексію Криму, що були спричинені недостатньою сформованістю національної ідентичності значної частини населення вказаних регіонів. Життєвий шлях кожної людини, доля України зумовлюється передачею генетичного коду, знань, навчального, виробничого, виховного, родинно-побутового, громадського досвіду, духовно-моральної і правової культури від покоління до покоління, тим самим забезпечується прогрес суспільства, єдність, наступність і спадкоємність поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Оскільки, на думку психологів, формування національної ідентичності відбувається саме у підлітковому віці (Еріксон), велику роль в актуалізації цього процесу відіграє саме школа, зокрема, позакласна діяльність учителів-предметників і класних керівників.

Аналіз досліджень. Проблема національно-культурної ідентичності висвітлена у працях філософів, психологів, соціологів, педагогів. Зокрема, на терені педагогіки окремі аспекти формування національної ідентичності розглядали І.Бех, Г. Ващенко, С. Веселовський, О. Вишневський, І. Вільчинська О. Губко, В. Євтух, О. Захаренко, Г. Лозко Б. Ступарик, М. Обушний, Т. Потапчук та інші.

Незважаючи на велику кількість теоретичних праць, що присвячені проблемам національної ідентифікації, педагогам бракує практичних порад щодо виховної діяльності в окресленому напрямку. Тому метою даної статті є запропонувати практичну модель навчально-виховної діяльності класного керівника.

Виклад основного матеріалу. На думку академіка І.Беґа, формування національно-культурної ідентичності, має спиратися на:

- історичну правду;
- історичну пам'ять;
- національні ідеали;
- національну гідність;
- національну самосвідомість;
- патріотизм. (Бех, 2018)

Саме тому на перший план у роботі класного керівника виноситься громадянське виховання, що спрямовується на розвиток патріотизму, національної самосвідомості, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, моральності, культури поведінки особистості.

Перед учителем стоїть завдання виховати особистість, яка б віддано любила свій народ, свою Батьківщину; з повагою ставилась до символів нашої держави; знала і вивчала історію України, традиції, звичаї наших народів; добре володіла основами наук; удосконалювала свої особистість, закріплювала позитивні якості, творила добро заради добра і була безкорисливою; з любов'ю і повагою ставилась до батьків; оберігала природу, турбувалась про неї, збагачувала її.

Оскільки, «національна культура є тим кодом, що відкриває таємницю нації, творить портрет даного народу, в якому неповторно відображається весь його досвід» (Дмитренко, 2008: 101), використання народно-пісенних символів може стати ключовим фрагментом у побудові моделі роботи класного керівника.

Пропонуємо розглянути вінок як символ, емблему класу, ключовий фрагмент у роботі класного керівника.

Квіти у ньому – це учні, які зібралися в коло і тримаються міцно разом, адже в народі вважали: якщо вінок розвився – чекай біди. Стрічки символізують напрямки діяльності учителя і учнів. Кожной колір символічний: помаранчевий – «Я і вічні цінності», блакитний – «Я – мандрівник», фіолетовий – «Я і творчість», малиновий – «Я – читач», червоний – «Я – законослухняний грома-

дянин України», зелений – «Я – частина природи», коричневий – «Я і моє здоров'я», жовтий – «Я – хазяїн», синій – «Я – лідер», салативий – індивідуальна робота з учнями і батьками.

У виховній роботі можуть бути використані різноманітні (у тому числі інтерактивні) методи і прийоми. Використовуючи класифікацію, запропоновану О. Пометун і Л. Пироженко (Пометун, Пироженко, 2004) можна назвати чотири групи інтерактивних методів і прийомів, що є дієвими як на уроці, так і в позакласній роботі:

1) кооперативне навчання («два-чотири- всі разом», робота в трійках, парах, «карусель», «коло ідей», «акваріум», робота в групах тощо);

2) колективно-групове навчання («ажурна пилка», мікрофон, мозковий штурм, незакінчені речення, «навчаючи – вчуся» тощо);

3) ситуативне моделювання (рольова гра, імітаційні ігри, інтерв'ю, драматизація тощо);

4) опрацювання дискусійних питань («займи позицію», «зміни позицію», дискусія, асоціативне моделювання тощо).

Дієвими методами у роботі з класом є також екскурсії (зогляду на пандемію COVID-19 також віртуальні), зустрічі з цікавими людьми, участь у олімпіадах, фестивалях і вікторинах, проєктна робота, індивідуальна робота з учнями і батьками, діагностика, створення і використання наочності тощо.

Робота класного керівника буде пліднішою, якщо учитель займе позицію не ментора, а фасилітатора (координатора, помічника, спостерігача)

Як і стрічки у віночку, доповнюючи одна одну, інколи перетинаючись, створюють неповторну гру барв, так діяльність класу у різних напрямках веде до реалізації поставленої мети.

Розглянемо систему діяльності класу в окреслених напрямках.

Помаранчева стрічка – «Я та вічні цінності людини».

Академік І. Бех визначає як базові моральні цінності національно-культурної ідентичності свободу, любов, відповідальність, гідність, справедливість.

Робота у цьому напрямку найбільше сприяє формуванню національної ідентичності учнів.

Пропонуємо протягом року провеститакі заходи: ЄГС «Україна – держава європейська»; щодо вшанування пам'яті героїв Небесної Сотні «Їх прийняло небо, лишивши списки»; щодо вшанування пам'яті героїв Крут «На Аскольдовій могоїлі поховали їх»; до Дня партизанської слави «Партизанськими стежками рідного краю»; до Всесвітнього Дня толерантності «Вчимося жити

разом»; урок громадянської подяки учасникам АТО; «Дзвони Чорнобиля» – до річниці чорнобильської трагедії; «Соборна мати-Україна...» (до Дня соборності України); «Запали свічку» (до Дня пам'яті жертв голодомору) тощо.

Важливим і цікавим аспектом у роботі з класом є також знайомство із народними святами. Наприклад, ГС «Щедрість рідної землі», «Не цураймося, призаваймося, небагацько нас є...», «Воскресни, писанко...», «Моя маленька батьківщина», «Із семи криниць водиця», Свято «Ой, хто, хто Миколая любить...» тощо.

Діти мають стати активними учасниками не тільки проведення, а і підготовки цих заходів. Вони можуть створити родовідні дерева, провести пошукову роботу щодо історії власних родин; виготовити малюнки і аплікації, леп-буки, проєкти (індивідуальні і групові); творчі звіти. Учні можуть провести пошуково-дослідницьку роботу щодо збору фольклору рідного краю (легенд, переказів, пісень), дослідити історію вулиць і їхніх назв, попрацювати із топонімами свого регіону. Доцільно запропонувати учням створити власні колядки, щедрівки, пісні, вірші про рідне місто і Україну.

Цікавою формою роботи у межах класу може стати конкурс індивідуальних проєктів, наприклад, «Календарно-обрядовий цикл українців». Учні 9-11 класів можуть дослідити говірку рідного міста чи села і навіть скласти «Словник діалектизмів» окремого регіону.

Доцільним буде організувати зустрічі із цікавими людьми-земляками. Подібні заходи виховують гордість за рідний край і його мешканців.

Необхідно залучати дітей до участі у всеукраїнських, міських і шкільних акціях: «Милосердя», «На крилах щастя», «Турбота», «Подаруй бібліотеці книгу», «Друге життя книги», «Від серця до серця», «Червоний хрест» тощо.

Подібні заходи виховують в людині базові моральні цінності національно-культурної ідентичності.

Блакитна стрічка «Я – мандрівник» відкриває перед учнями чарівні простори рідного краю.

Цей напрям тісно пов'язаний із попереднім. Він спрямований на те, аби викликати почуття гордості за свою країну, виховувати естетичні смаки учнів, підвищувати їхню ерудицію, розширювати кругозір дітей. Кожній мандрівці завжди має передувати мотиваційний етап: куди саме вони вирушають, чим славетне це місце і що саме повинні побачити.

Доцільно мандрувати настільки багато, наскільки дозволяють фінансові можливості батьків.

Після кожної мандрівки учні можуть оформити творчі звіти, фоторепортажі, скласти «Щоденник вражень», написати твори про поїздку.

Дієвим методом роботи у цьому напрямку може стати оформлення «Карті мандрівок».

Фіолетова стрічка спонукає до творчості.

«Творческая работа – это прекрасный, необычайно тяжелый и изумительно радостный труд,» – казав М.Островський. І це дійсно так. Людина народжена для творчості, і чим раніше дитина зрозуміє це, тим більші можливості перед нею відкриваються.

Роботу у цьому напрямку пропонуємо провадити під гаслом «Мій пошук і творчість тобі, Україно». Виставки творчих робіт учнів (малюнків, вишивок, виробів з бісеру та інших матеріалів, оригамі, фотографій тощо), майстер-класи, зустрічі з народними майстрами, ярмарки доброчинності, участь у фестивалях дитячої творчості, конкурсах читців і юних поетів. Створення буктрейлерів і леп-буків є сучасними методами виявлення дитячої творчості, які надзвичайно цікаві учням.

У межах класу і школи можуть бути проведені такі заходи: конкурс «Друге життя пластику», виставка «Квіткова мозаїка», фотовиставка «Фабрика дитячого щастя», конкурс новорічної іграшки «Різдвяні прикраси», конкурс плакатів «Родина – це життя дитини», конкурс листівок «Зроби своє місто чистим», конкурс «Пісня, опалена війною», виставка творчих робіт «Червоне яечко – Великдень недалечко» тощо. Ці заходи, різнопланові за своїм змістом, разом спрямовані на розкриття творчого потенціалу учнів.

Підготовка до участі у цих заходах має здійснюватись за принципом добровільності, щоб кожен учень міг реалізувати свої здібності і нахили.

Взагалі, необхідно спонукати дітей до творчого пошуку постійно: і на уроках, і у позаурочний час. Так, художнє оформлення уроків і виховних годин може здійснюватись самими учнями, причому перевагу варто віддавати малюнкам, а не ілюстраціям з Інтернету, бо зараз ми спостерігаємо підміну справжніх цінностей штучними: комп'ютерні малюнки, твори, ігри... Дитина має зрозуміти: Інтернет-помічник, але він – не спосіб життя.

Дуже цікавим є метод «Незакінчене речення», «Незакінчений лист», «Незакінчена (або і самотійно складена чи перероблена) казка». Так, наприклад, можна запропонувати учням створити творче продовження патріотичної поеми «Євшан-зілля». Результати подібної роботи можуть виявитися доволі цікавими. Метод «Незакінчений

лист» можна використати на годинах спілкування, присвячених вшанування пам'яті героїв Небесної Сотні, героїв АТО, жертв голодомору тощо. Складання екологічних казок не тільки розвиває творчі здібності учнів, але і спонукають до захисту природи.

А метод «казка на новий лад» може бути використаний на будь-якому виховному заході. Він знайомить учнів із фольклорною спадщиною народу і одночасно осучаснює навчальний процес.

Взагалі, народна педагогіка наголошує, що казка і гра мають дуже сильний виховний вплив. Тому казка, гра, різноманітні психоформули – неocenні помічники у роботі класного керівника.

Малинова стрічка заохочує до читання.

У наш час комп'ютерів і телебачення спостерігається катастрофічне зниження читацьких інтересів. Тому необхідно, наскільки це можливо, спонукати дітей до читання. Літературні вечори, поетичні вітальні, читацькі щоденники, створення фанфіків, бук-трейлерів, участь у літературних конкурсах актуалізують читацьку активність. Участь у всеукраїнських і міжнародних конкурсах (наприклад, «Відгук на сучасну дитячу прозу», заснований видавництвом «Грані-Т») також спонукає учнів до читання.

Червона стрічка – правове виховання учнів.

Ми живемо у правовій державі. Юні громадяни повинні ще з дитинства усвідомити, що знання і дотримання правил і законів – запорука безпеки і стабільності. Досвід свідчить, що первинне ознайомлення з правами і законами відбувається саме в освітніх закладах, бо мало хто з батьків звертає увагу на цей аспект виховання. Тому елементи правового виховання слід включати у роботу і з учнями, і з батьками (наприклад, ознайомлення з правами дитини, аспектами карної відповідальності неповнолітніх тощо).

Варто розробити разом з учнями «Заповіді громадянина України» і спонукати до неухильного їх дотримання.

Робота в напрямку правової освіти має тривати протягом усього року. Це не лише знайомство із «Конституцією», «Карним кодексом», Конвенціями і Деклараціями. Тут і правила дорожнього руху, і пожежна безпека – те, від чого залежить життя.

У межах класу можуть бути проведені години спілкування «Безпека на дорозі – безпека життя», «Знання врятує життя», «Закон на службі справедливості», «Права дитини – твої права»; бесіди «Повторення правил безпечної поведінки на дорозі, подвір'ї, у транспорті», «Регулювання дорожнього руху. Основні обов'язки та права

пасажира», «Безпека велосипедиста. Основні права і обов'язки велосипедистів», «Переваги і небезпеки пічного опалення», «Багаття у лісі», «Обережно! Вибуховонебезпечні предмети». Кожен учень має обрати найбільш небезпечний шлях до школи і оформити маршрутний лист. У межах школи рекомендуємо провести конкурс буклетів «Безпечний інтернет», конкурс плакатів «Родина – це життя дитини» тощо.

Уроки з ПДР слід проводити у межах затвердженої програми.

Зелена стрічка – «Я – частина природи»

Це комплекс заходів, спрямованих на виконання Концепції екологічного виховання: організація та проведення екологічних суботників (участь у всеукраїнському суботнику, у шкільних суботниках, озеленення класу; екскурсії до краєзнавчих музеїв, до ландшафтних парків; участь у виставках квітів (наприклад, «Квіткова мозаїка»), у операціях «Першоцвіт», «Жолудь. Клен. Біла акація»; виготовлення екологічних листівок.

Коричнева стрічка – «Я і моє здоров'я»

Охорона здоров'я відіграє особливу роль у роботі зі школярами. Народна педагогіка наголошує на винятковій ролі фізичних вправ (зокрема рухливих ігор) у житті і вихованні дитини.

Адже людина буде успішною, тільки якщо буде здоровою. Кожний навчальний день варто починати з ранкової зарядки, обов'язковою складовою уроку мають бути фізкультхвилинки із використанням психоформул. Слід залучати учнів до спортивних занять у гуртках і секціях. Систематично мають проводитись бесіди, спрямовані на збереження життя та здоров'я учнів. Обов'язковою складовою виховної роботи є проведення годин спілкування, спрямованих на збереження здоров'я учнів і мотивацією до здорового способу життя. Наприклад, «Циферблат життя – здоров'я», «Захворювання на туберкульоз – загальна проблема людства», «Про що розповідає біла ромашка», «Коронавірус без ускладнень». Необхідно залучати учнів до участі у всеукраїнських акціях «Чарівний метелик», «Біла ромашка», «Червона стрічка» тощо.

Жовта стрічка – «Я – хазяїн»

Ми, дорослі, часто скаржимося: «У країні (місті, області) немає господаря». І з цим важко не погодитись. Соціалістичний устрій, хоча, безперечно, мав певні переваги, знищив у громадянах одвічно притаманну українцям хазяйновитість і ощадливість. Все було спільне, а, значить, – нічисте.

І діяльність класного керівника у межах даного напрямку слід розуміти як відродження у підростаючого покоління прагнення бути господарями,

адже, усвідомивши себе хазяїном у класі, дитина понесе це почуття у подальше життя і стане господарем у родині, місті, країні.

Навчальний рік варто розпочати з розподілу доручень, враховуючи при цьому індивідуальні можливості і вподобання учнів.

Необхідною складовою діяльності класного керівника є профорієнтаційна робота (екскурсії на підприємства, відвідування «Ярмарків професій», знайомство із представниками певних професій, участь у державних програмах, що спрямовані на знайомство підлітків з основами ведення бізнесу).

У межах школи можна проводити конкурси, що містять елементи господарської діяльності. Наприклад, «Макулатурнір». Мотивацією для участі і перемоги є і бажання дати непотребу друге життя, і прагнення зберегти дерева, що піде на користь державі, і здоровий дух суперництва, що має бути присутній у будь-якій справі.

Синя стрічка тісно переплітається з жовтою, вона вчить дітей змалку самостійно приймати рішення і нести відповідальність за обрану (або доручену) справу.

Під час розподілу доручень відбувається вибір у органи учнівського самоврядування. Щоб вибір був справедливим, варто використовувати традиційний для української громади метод голосування. Звичайно, слід врахувати і думку самого обраного, оскільки людина має відчувати в собі сили обіймати керівничу посаду.

У межах класу учні можуть здійснювати самоі-взаємоконтроль (стану підручників, чергування, виконання постійних і тимчасових доручень). Звичайно, учні потребують постійного контролю і допомоги. І майстерність класного керівника полягає в тому, щоб ця допомога не була помітною і нав'язливою, а в учнів розвивалося почуття відповідальності за самостійно прийняте рішення, притаманне кожному справжньому громадянину.

Індивідуальна робота з учнями і батьками (салатова стрічка) – це стрижень, на якому тримається весь виховний процес. Саме він потребує від учителя найбільшої педагогічної майстерності, добору доцільних методів і прийомів щодо кожної особистості. Новоприбулі учні потребують допомоги щодо адаптації. Так звані «особливі» – завжди у полі зору. Учитель разом з вихованцями мають створити у класі такий мікроклімат, щоб кожному члену колективу було комфортно.

Більшу частину дня діти перебувають у школі, тому класний керівник просто зобов'язаний знати особливості характеру, нахили і вподобання своїх учнів. Не кожна дитина здатна відкритись під час бесіди (навіть особистої) на

уроці, на перерві. Тому в арсеналі керівника є надійний метод – діагностування. Оцінити результативність роботи допомагає моніторинг вихованості учнів. Анкетування допомагає скоригувати виховну роботу, а також допомагає виробити правильну лінію поведінки щодо кожного учня.

Діагностика допомагає також у роботі з батьками. Дає зрозуміти, у якому середовищі виховується дитина, які життєві цінності у родині, чи потребує сім'я додаткової уваги та допомоги з боку вчителя.

Кожен учень має бути у центрі уваги, ніхто не повинен залишитися «поза кадром». У конкурсах треба брати участь разом, кожний повинен отримати роль, згідно із особистими нахилами і вподобаннями; якщо застосовуєть метод «мікрофон», висловитись може кожний; якщо це «ланцюжок», він має дійти до кінця.

Стимулює до роботи дітей система заохочень – покарань. Народна педагогіка також виділяє його як найбільш дієвий.

Можуть бути використані різні заохочення: (усна подяка, письмова подяка, запис у щоденнику, заохочувальні знаки (зірочки, смужки, «смайли»

тощо), репортаж із фотографією у «Класному куточку», призи, сувеніри тощо.

Щодо покарань, то відсутність заохочення у більшості випадків – теж покарання. На шкільному рівні також має існувати система заохочень.

Отже, на основі вищесказаного можна зробити **висновки**, що громадянське виховання покликане виховувати у молодій людини високі моральні ідеали, почуття любові до своєї Батьківщини, потреби у служінні їй. Відомо, що основні риси громадянина формуються в молодому віці, під впливом загальнонародних, національних цінностей, у взаємодії особистості із суспільством, яке на етапі дитинства і юнацтва представляють сім'я, школа, різноманітні колективи.

В Україні воно зумовлене завданням державотворення на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості.

Результатом громадянського виховання є сформованість національної ідентичності особистості, яку складають моральна, політична та правова культура, почуття власної гідності, внутрішньої свободи і водночас вболівання за суспільні ідеали, за пріоритети держави, благо свого народу і його дружні взаємини у світовому співтоваристві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитренко М. К. Українська фольклористика: Акценти сьогодення / Розвідки, статті. 2 Київ: Сталь. 2008. 236 с.
2. Русова С. Націоналізація школи /С. Русова. Вибрані твори. Київ: Освіта. 1996. С. 293-297.
3. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко / за ред. О. І. Пометун. Київ: А.С.К. 2004. 192 с.
4. Формування національно-культурної ідентичності особистості у викликах часу: збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу (до 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. 108 с.

REFERENCES

1. Dmytrenko M. K. Ukrainka folklorystyka: Aktsenty sohodennia [Ukrainian folklore: Accents of the present] / Rozvidky, statti. Kyiv: Stal. 2008. 236 p. [in Ukrainian].
2. Rusova S. Natsionalizatsiia shkoly [Nationalization of the school] /S. Rusova. Vybrani tvory. Kyiv: Osvita. 1996. P. 293-297. [in Ukrainian].
3. Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [A modern lesson. Interactive learning technologies] / nauk.-metod. posibn. / O.I.Pometun, L.V.Pyrozhenko / za red. O.I.Pometun. Kyiv: A.S.K. 2004. 192 p. [in Ukrainian].
4. Beh I.D., Kopilov S.A. Formuvannia natsionalno-kulturnoi identichnosti osobistosti u viklikah chasu [Formation of national and cultural identity of the individual in the challenges of time] / Zbirnik materialiv Vseukrainskogo kruglogo stolu (do 100-richehya vid zasnuvannya Kamianets-Podilskogo natsionalnogo universitetu imeni Ivana Ogiienka). Kamianets-Podilskii: Kamianets-Podilskii natsionalnii universitet imeni Ivana Ogiienka, 2018. 108 p. [in Ukrainian].